

מן הארכיון

על המיעוט הערבי, המיעוט הדרוזי והממשל הצבאי

פרסום ראשון מתוך יומן בן-גוריון 1960

יומני בן-גוריון מסווגים בגנוך המדינה כמסמכים חסויים לשלושים שנה. בתום החיסיון נערך סיווג מחדש והם נחשפים ברובם המכריע לעיון המבקרים בארכיון בן-גוריון שבקריית שדה-בוקר. מיעוטו של החומר נותר חסוי מטעמים של בטיחות המדינה, יחסי-החוץ שלה, צנעת הפרט וכן מטעמים אחרים.

היומנים של שנות החמישים סווגו כולם מחדש, ואילו סיווגו של יומן 1960 התעכב מסיבות ארגוניות וטכניות, והוא יחשף ברובו בעוד חודשים מעטים. כאן ליקטנו קטעים ממנו.

בארכיון שמורים שלושה נוסחים, שניים מהם בכתב-מכונה ואחד בכתב-ידו של בן-גוריון. אחד מהנוסחים המודפסים הוא כנראה טיוטה שהודפסה ביום הרישום בלשכתו של בן-גוריון, ואילו השני הוא הדפסה מאוחרת יותר מתוך מחברת. ככל הנראה העתיק בן-גוריון למחברת בכתב-ידו את הטיוטה המודפסת ותוך כדי כך ערך אותה. להערכתנו הנוסח המודפס השני הוא אפוא נוסח שתוקן בידי כותב היומן עצמו. הקטעים המובאים להלן לקוחים מנוסח שני זה.

יום ו', י"ד שבט תש"ך, 12 בפברואר 1960

ישיבת המזכירות [של מפא"י] – הבעיה הערבית. פתח מ' שרת. ניסח תוצאות הבחירות בקרב הערבים.¹ אם כי קיבלנו אותו מספר הצירים, ומקרב שלוש העדות (מוסלמים, נוצרים, דרוזים) – פחתו הקולות שניתנו לנו, אם כי עלה מספר המצביעים הערבים כמעט בחשפת אלפים.

קבעתי שעלינו לקבוע עמדה מבחינת שני יסודות מרכזיים שיש ביניהם מעין סתירה: אופיה של מדינתנו, כמדינה דמוקרטית הבנויה על שוויון זכויות וחובות של כל תושביה

12 בפברואר

1. בסקירתו על תוצאות הבחירות במגזר הערבי ציין שרת, כי גדל מספר הערבים בעלי זכות בחירה: 97 אלף, לעומת 87 אלף בבחירות קודמות; הצטמצם מספר המצביעים – הצביעו 84 אלף לעומת 89 אלף בבחירות קודמות. מפא"י והמפלגות הערביות המזוהות אתה קיבלו 42,400 קולות, לעומת 48,500 בבחירות קודמות. הירידה באחוזים: 51.8% מהמצביעים בבחירות הנוכחיות, לעומת 62.4% בבחירות הקודמות.

– ובטחונה, כמדינה המסובבת עמים ערביים ששליטיהם זוממים להכחידה. הדבר הראשון מחייב שילוב מלא של הערבים בחיי המדינה – במשרדי הממשלה, בחברות ובמפעלים פרטיים, בקיבוצים ובקבוצות, במפלגה (קבלתם כחברים שווים, אם הם חברים בהסתדרות), ועלינו לעקור 'האנטישמיות' הרווחת בקרב ציבורנו כלפי הערבים. יש להכניס מורים ערבים בבתי-ספר עבריים ומורים עבריים בבתי-ספר ערביים.

הביטחון מחייב שלא נשלים עם קיום שטחים ערביים ריקים מיהודים במזרח, בצפון ובדרום, ועלינו להגביר היישוב העברי בנצרת,² להקים בעזרת התעשייה ישובים גדולים לאורך גבול הלבנון ובמשולש ולהקים חבל ערד. וכשם שאין הערבים (פרט לדרוזים) נקראים לשרת בצה"ל, מפני שהוא מיועד לעמוד בפני ערבים – ועלידי כך אינם (מטעמים מובנים) מקבלים שוויון חובות – עלינו לקיים על הגבולות משטר מיוחד להגביר בטחוננו.³ זה גם מחייב פיזור הערבים בתוך ישובים יהודיים ונטיעת ישובים יהודיים בשטחים ערביים. בדרוזים יש לנהוג כאילו היו יהודים – באשר הם משרתים כולם בצבא.

המזכירות [של מפא"י] בחרה באבא [חושני] כראש הוועדה שתטפל בערבים, ולאחר שיביא הצעותיו למזכירות – יתקיים דיון ויקבלו החלטות. – – –

יום א', 14 בפברואר

– – – דיון רב תפסו היום בממשלה הצעות שלוש סיעות האופוזיציה: מק"י [המפלגה הקומוניסטית הישראלית], חירות ו[ציונים] כלליים על ביטול תקנות החרום משנת 1945 (שהמשל הצבאי בנוי עליהן).¹ היות שלמפ"ם ואה"ע [אחדות-העבודה]² ניתן רישיון עוד במו"מ [משא-ומתן] הקואליציוני להמנע – ימנעו. משום כך דרשו זכות זו גם

2. נצרת-עלית הוקמה ב-1957. היא הייתה מראשיתה יחידת שלטון מקומי נפרדת מהעיר הערבית נצרת. בעיר העברית רוכזו השלוחות הצפוניות של משרדי הממשלה השונים.
3. רמיזה לדעתו של בן-גוריון, כי יש להמשיך ולקיים את הממשל הצבאי באזורי הספר המיושבים בערבים. קיום הממשל הצבאי התבסס מבחינה חוקית על 'תקנות ההגנה (שעת חרום)' שהתקינה ממשלת המנדט ב-1945. הן הומרו בחקיקה ישראלית דומה אחרי שקמה מדינת ישראל. התקנות הגדירו עבירות הפוגעות בבטחון הציבור ובסדר הציבורי, העניקו סמכות לרשות המבצעת לכונן בתי-משפט צבאיים לשיפוט עבריינים וקבעו את סדרי הדין בהם. התקנות גם התירו לבצע חיפושים, להנהיג צנזורה, לאסור על התארגנויות, לצמצם חופש תנועה, להטיל עוצר וכיוצא באלה. הממשל הצבאי בוטל ב-1949 ביפו, בלוד וברמלה, וב-1950 גם באשקלון. ב-1954 צומצם מספר האזורים הנתונים לממשל צבאי מ-45 ל-16. ב-8 בנובמבר 1966 ביטלה ממשלת אשכול את שארית הממשל הצבאי.

14 בפברואר

1. ראה הערה 3 ל-12 בפברואר.
2. מפ"ם (מפלגת-הפועלים-המאוחדת) הוקמה ב-1948 בעקבות איחוד בין השומר-הצעיר לתנועה-לאחדות-העבודה שפרשה ממפא"י ב-1944. ב-1953 פרש ממפ"ם פלג פרו-סובייטי

על המיעוט הערבי, המיעוט הדרוזי והממשל הצבאי

הפרוגרסיוויים.³ ומכיוון שמותר לפרוגרסיוויים, דורשים זאת גם 'הדתיים הלאומיים' [המפד"ל].

אמרתי שמכחינה פורמלית יש להם הזכות להִמָּנע, אולם כאחד האזרחים בארץ אתבייש במעשה זה, שאין בו כְּנוּת ולא אומץ־לב. לארבע מפלגות אלו של הקואליציה, יחד עם שלוש מפלגות האופוזיציה המציעות הצעתן, יש רוב של 62, גם אם האגודה [אגודת־ישראל] וחמשת הערבים שלנו⁴ לא יצטרפו אליהם. ואם באמת בעיניהם זהו עיקרון ממלכתי, פגיעה בשוויון זכויות – מדוע לא יצביעו עם שלוש מפלגות האופוזיציה ויבטלו הממשל הצבאי? האם שמירת הכיסא חשובה יותר מעיקרון של שיווי זכויות? אני וחברי נהיה מבודדים ובמיעוט – אבל נאמנים להכרתנו, וחבל שהציבור הנכון יבוז ממשלה כזו, שארבע מפלגות בתוכן[ה] אינן כְּנוּת ואינן מעזות להצביע לפי הכרתן.

יום ב', 15 בפברואר

— — — אה"צ [אחרי־הצהריים] מארבע עד שש בכנסת. תחילה תשובה לשאלות, אחרי־כך הממשל הצבאי. בגין, תופיק טובי¹ וברנשטיין² מציעים – בשינויים קלים – הצעות חוקים לבטל הממשל. הצעתי להסיר ההצעות מעל הפרק. מפ"ם, אה"ע [אחדות־העבודה], פרוגרסיוויים נמנעו – אם כי יחד עם המציעים הם רוב. פועלי האגודה

ואחרי־כך הצטרף למפלגה הקומוניסטית הישראלית. ב־1954 פרשו ממפ"ם מרבית חברי אחדות־העבודה והקימו מפלגה עצמאית משלהם.

3. המפלגה הפרוגרסיווית הוקמה לקראת הבחירות לכנסת הראשונה. הקימו אותה שלוש קבוצות: התאחדות הציונים־הכלליים, שהתרכזו בה הציונים־הכלליים הווייצמניסטים, המתונים יותר מכחינה מדינית; עלייה־חדשה, מפלגה שיסדו ב־1941 עולים מגרמניה ומאוסטריה וגם היא דגלה בגישה מדינית מתונה; העובד־הציוני, תנועה הסתדרותית שיסדו ב־1936 בוגרי תנועות־הנוער החלוציות של הציונים־הכללים בגולה. ב־1961 התאחדו הפרוגרסיוויים עם הזרם האחר של הציונים־הכלליים, ברית־הציונים־הכלליים, והקימו את המפלגה הליברלית.

4. לכנסת הרביעית נבחרו ב־1959 חמישה חברי־כנסת ערבים מטעם שלוש רשימות שמפא"י תמכה בהן: 'הקדמה והפיתוח' (חברי־כנסת אחמד א־דאהר, אליאס נח'לה); 'השיתוף והאחוה' (לביב אבו־רוכן ויוסף דיאב); 'החקלאות והפיתוח' (מחמוד א־נאשף).

15 בפברואר

1. תופיק טובי (1922 –), נולד בחיפה, מפעילי ההתאגדות המקצועית של הפועלים הערבים, מראשית שנות הארבעים היה פעיל במפלגה הקומוניסטית הישראלית ומאז הכנסת הראשונה היה חבר־כנסת מטעמה.
2. פרץ ברנשטיין (1890–1971), עיתונאי וכלכלן, מראשי הציונות הכללית בארץ, יושב־ראש הסתדרות ציוני הולנד (1930–1936), עלה ב־1936. חבר הנהלת הסוכנות מ־1947, וב־1948 חבר הממשלה הזמנית ואחד החותמים על מגילת העצמאות. חבר־כנסת (1949–1965), שר המסחר והתעשייה (1948–1949, 1953–1955).

[פועלי-אגודת-ישראל] ורוב הפועלי-המזרחי נצטרפו אלינו. אונז [אונא],³ חזני⁴ ורוזנברג⁵ הצטרפו הפעם למפ"ם.

יום ב', 25 באוגוסט

בעשר בא למשרדי לוברני¹ חזר אתמול מביקורים ביחידת המיעוטים. מספרם 320: דרוזים %80, 35 צ'רקסים (מתלקה), 16 נוצרים. --- המפקד הוא סגן אלוף דותן,² יליד יבנאל (מקודם דוחובני). המטה העורפי שוכן בחיפה.

[לוברני] ביקר ביחידה באילת ביום ג', אחר-כך ביקר בכל שאר היחידות. מפקד גוש באר-שבע דני מט.³ הוא ממונה על הפעלת היחידה. הוא מהלל היחידה, ואומר שאין כמוה בקרב היהודים. לדרוזים יש הרגשת אפליה. יושבים תמיד בנגב. יש בתוכם רק סגן, יש מועמד לסרן. כתעודת הזהות כתוב דרוזי (בסוגריים - ערבי).⁴ בבאר-שבע גר צ'רקסי משוחרר, נשוי, מדבר עברית, מרוצה מאוד. יש 3 קצינים במשמרות [בתפקידי שמירה]. הקצינים היהודים לא יודעים ערבית. לקצינים היהודים אין ידיעה על הדרוזים. הקצינים היהודים צעירים. הסגן היהודי

3. משה אונא (1989-1902), מראשי הפועלי-המזרחי, המפד"ל והקיבוץ-הדתי, בוגר בית-המדרש לרבנים בברלין, עלה ב-1927. חבר הכנסת הראשונה עד השישית, יושב-ראש ועדת חוקה חוק ומשפט בכנסת השנייה, החמישית והשישית.
4. מיכאל יעקב חזני (1973-1913), מראשי הפועלי-המזרחי, המפד"ל וההתיישבות הדתית, עלה מפולין ב-1932. חבר-הכנסת מהכנסת השנייה עד השביעית, שר הסעד ב-1970.
5. ישראל שלמה בן-מאיר (רוזנברג) (1971-1910), סגן שר הפנים (1959-1969). רב ומשפטן, מראשי התנועה הדתית-לאומית בישראל ובארצות-הברית, עלה מארצות-הברית ב-1950. חבר-הכנסת למן הכנסת הראשונה ועד לשמינית, יושב-ראש ועדת חוקה חוק ומשפט (1969-1971), סגן שר הסעד (1953-1958), סגן שר הבריאות (1964-1965).

25 באוגוסט

1. אורי לוברני (1926-), יועץ ראש-הממשלה לענייני ערבים (1957-1961). נולד בחיפה, עובד משרד החוץ (1950-1953). שגריר באוגנדה (1965-1968), ובאתיופיה (1968-1971). ביצע שליחויות מיוחדות. מתאם פעולות ישראל בלבנון (1982).
2. אלוף משנה (מיל') שמואל דותן (1916-), מפקד יחידת המיעוטים (1960-1968). יליד יבנאל, ממפקדי 'ההגנה' וצה"ל, מושל רמת-הגולן (1968-1973).
3. אלוף (מיל') דני מט (1927-), מפקד גוש באר-שבע (1959-1960). יליד גרמניה, חניך כפר-הרא"ה, מראשוני הנח"ל והצנחנים. במלחמת ששת-הימים ובמלחמת יום-הכיפורים פיקד על חטיבת מילואים של הצנחנים, מפקד חטיבת הצנחנים הסדירה (1967-1969). נשיא בית-הדין הצבאי לערעורים (1974-1979), מתאם הפעולות בשטחים (1979-1982). למן שחרורו מצה"ל ב-1982 מכהן כנציב קבילות החיילים.
4. במפקד האוכלוסין בישראל, שהחל ב-1948 והסתיים ב-1952, נרשמה זהות דרוזית הן בסעיף הדת והן בסעיף הלאום. במקרים בוודים נרשמו בטעות בני העדה כערבים בסעיף הלאום. בהמשך נרשמו כל בני העדה כדרוזים גם בסעיף הלאום.

על המיעוט הערבי, המיעוט הדרוזי והממשל הצבאי

בפארן קיבל הוראה לעשות סיור. פחד, בכה ולא עשה זאת. סגנו הדרוזי לא רצה להלשין עליו.⁵ זה לפני 3-4 חודשים.

בשבעה ב"ס [בתי-ספר] תיכוניים יש מגמה מזרחית – לומדים ערבית, מזרח, קוראים עיתון ערבי, כולם [הבוגרים] הולכים למודיעין.

יש לעקור בחוזק כל אפליה. יש לתת אפשרות לכל דרוזי להתקדם כמו יהודי. יש לשלוח כל קצין דרוזי לצנחנים.⁶

לוברני מציע: לתת לדרוזים האימונים שנותנים ליהודים (חייל דרוזי מקבל אימונים רק 6 חודשים). יש לקרוא להם למילואים. יש לתת מורים לעברית (לא מורות).⁷ להכניס לתוכם [ליחידותיהם יהודים] בוגרי מגמה מזרחית.

יום ב', 10 באוקטובר

בחמש בערב באו אצלי המפקדים דותן¹ ... ומתי דן² בעניין הדרוזים. דותן בדק המצב. לוברני שוחח עם כל הדרוזים, ונמצאו נקודות שיש בהן אפליה. דנו על כך באג"ם. יש בעיה בהתאמת קצינים יהודים לדרוזים, [ובעיות] לימודים, תעסוקה ואימונים של היחידה. הם משרתים כל הזמן בנגב, ואין פגישה עם כפריהם, שהם בצפון, אין אפשרות של לימוד בסמינריון, אין מרצים בערבית, מבינים עברית קלושה, אבל הרצאה יסודית דרושה בערבית. דנו ב-16 בספטמבר בכל הנושאים וניתנו למטות הוראות לטפל בדברים, ויש תזווה לקראת שיפור המצב.

מתי דן: כשדרוזי משתחרר הוא מרגיש יותר אפליה מאשר בכניסתו לצבא.³ חסר יעוד ליחידה. בסיני שמרו על מתקנים. הם דורשים פעולות מבצעיות.

בא גם הקצין הדרוזי⁴ – הוא סרן, בן 30, מכפר רמה, ששלושת רבעי תושביו הם נוצרים. נעשה קצין בספטמבר 1956. נכנס לצבא בדצמבר 1948. הנוצרים לדבריו מטיפים שנאה וארס למדינה. הוא מתלונן על המצאו תמיד רק במקום אחד, העבודות שגרתיות. יש צורך לדבריו לארגן תנועת-נוער דרוזית-יהודית. יש לפתוח מועדונים בכפרים, שיקראו בהם עיתון, ישמעו מרצים. חייל משתחרר אין לו מקצוע. באילת גרים 300 דרוזים. מציע שדרוזים המשרתים בנגב יתאמנו חצי שנה בצפון. מתאונן שלא

5. משפט זה אינו מצוי בכתב היד, אלא בטיוטה בלבד.
6. עד 1972 חויילו כל הדרוזים ליחידת המיעוטים, למעט מקרה אחד. אחרי-כן ניתנה לבני המיעוטים אפשרות להשתלב ביחידות אחרות, בהתאם לכישוריהם ורצונם. מהשנה היא ואילך שרתו מפקדים בני העדה הדרוזית בשריון, בצנחנים, בגולני, בחיל-ההנדסה ובחיל-הים.
7. שתי מלים אלה מופיעות רק בטיוטה.

10 באוקטובר

1. ראה הערה 1 ל-25 באוגוסט.
2. ייתכן שהשם שובש והכוונה לדני מט. ראה הערה 3 ל-25 באוגוסט.
3. כך מופיע משפט זה בטיוטה. בנוסח המתוקן הוא פחות ברור, לדעת העורך.
4. בטיוטה נרשם כאן שמו של הקצין: עקל תרכי; ואילו בנוסח המתוקן המובא כאן הוא מופיע בסוף הרישום.

קוראים דרוזים למילואים. דורש יותר הרצאות. הם נפוצים בין באר־שבע ואילת. בכל נקודה כ־40 דרוזים. אחרי הצבא הולכים הרבה דרוזים למשמר־הגבול. לדבריו הרוב במשמר־הגבול דרוזים. מציע לארגן קואופרטיבים בכפרים – לעשות סבון, למשל, במקום שיש עצי זית. בזמן האחרון חל שיפור. אמרתי לו שיוכל לפנות ישר אלי, אם יהיה לו צורך לפנות, דרך אלוף משנה חיים בן־דוד.⁵

הוא מבקש שיארגנו [לחיילים הדרוזים] טיולים למקומות שלא ראו – ירושלים, רחובות, קיבוצים, למוסדות. הוא בעצמו נמצא בניצנה, ופעם בשבועיים הולך הביתה. יש לו אשה וילד אחד. במקומו מקבלים דבר, הארץ, אל־יום.⁶ אוהבים לקרוא אומר, כי הוא מנוקד. מתאונן שמספר העיתונים שנשלח אליהם לא מספיק. במרכזים יכול חייל לקנות עיתון. בדרום אי־אפשר. יש עוד ארבעה קצינים דרוזים, ועוד אחד שגמר עכשיו קורס קצינים, ונשלח לקורס של צנחנים. גם הוא צנחן. שמו עקל תרכי (תרכי זה שם אביו). – – –

5. אלוף חיים בן־דוד (1919–1967), מזכירו הצבאי של בן־גוריון (1958–1963). עלה ארצה מאוסטריה ב־1938 והצטרף ל'הגנה'. שרת תחת פיקודו של וינגייט ב'פלוגות הלילה'. מג"ד במלחמת העצמאות, מח"ט 'גולני' ב־1955, ראש אכ"א ב־1963. שגריר ישראל באתיופיה ב־1966, נהרג שם בתאונת מטוס.
6. יומן הסתדרותי בשפה הערבית. עד להקשרו ב־1968 היה היומון היחיד בישראל בשפה הערבית. עורכו הראשי בשנים 1959–1966 היה נסים רג'ואן, יהודי.